

Archeologie van de Tweede Wereldoorlog

Sinds enige tijd is er in Nederland archeologische aandacht voor de Tweede Wereldoorlog, omdat de ondergrondse resten van die tijd nu onder de Monumentenwet vallen. Het Centrum voor archeologie van de gemeente Amersfoort heeft in het afgelopen jaar drie onderzoeken uitgevoerd waarbij sporen en vondsten uit de Tweede Wereldoorlog zijn gevonden. Twee van deze onderzoeken waren in Amersfoort, namelijk aan de Hogeweg en in Kamp Amersfoort, aan de Loes van Overeemlaan; het derde onderzoek was in Leusden aan de Asschatterkeerkade.

door **RON HULST** en **MATTIJS WIJKER**

HOGEWEG

Bij het archeologisch onderzoek aan de Hogeweg waren de sporen uit de oorlog een toevondst. Tegenover de Operaweg werd een brede gracht ontdekt. Deze lag op de scheiding van twee percelen, maar was veel te breed voor een perceelsloot. Dichtbij lag de Grebbelinie, een verdedigingswerk van de Grebbeberg bij Rhenen tot aan het Eemmeer bij Spakenburg. Daarom werd al snel aan een antitankgracht gedacht. De gracht was dichtgestort met vuil zand waarin zich weinig vondsten bevonden, zoals aardewerkscherven en stukken glas van ruiten. Deze weerspraken een datering rond de oorlog niet. Op geen enkele oude kaart van de omgeving wordt de gracht weergegeven, maar op de afgebeelde luchtfoto is iets merkwaardigs te zien. Op de scheiding van de twee percelen ligt de donkere baan van een gracht, terwijl in het zuiden ervan diezelfde baan wit is. Het moet aangeven

dat de Duitsers de door ons aangetroffen gracht net vóór het einde van de oorlog hebben dichtgestort met zand.

Op luchtfoto's van vóór de oorlog is de gracht niet te zien. Maar op kaartmateriaal in het rapport *De Grebbelinie boven water* is een 'linie' getekend ongeveer op de plek waar we de gracht ontdekten. De gracht was een vooruitgeschoven stelling van de Grebbelinie en moet

Uitsnede van een luchtfoto van de RAF van april 1945. De Hogeweg ligt aan de onderkant.

De vuile zandvulling van een gracht uit de Tweede Wereldoorlog. Op de achtergrond de Hogeweg.

vlak vóór de oorlog zijn aangelegd door of in opdracht van het Nederlandse leger. Bronnenonderzoek maakte dit aannemelijk: in 1940 lagen in de onmiddellijke omgeving twee secties van het 16de Regiment Infanterie gelegerd, als tussenverdediging tussen de voorposten en de frontlijn achter het Valleikanaal. Het terrein rond de Hogeweg was een inundatiegebied. Ten noorden van de Hogeweg bevindt zich echter een hoger gelegen dekzandrug die niet onder water kon worden gezet. Een brede (al dan niet natte) gracht door dit hogere deel was dus

Overzicht van de opgraving met daarop de betonnen kazemat en de loopgraaf, zichtbaar als een donkere baan in het vlak.

logisch om aanvallers te dwingen de Hogeweg te nemen. Daar bevonden zich versperringen en de weg kon onder vuur worden genomen vanuit de stellingen achter het Valleikanaal.

Luchtfoto uit 2010 met daarop de Asschatterkeerkade in rood aangegeven, met links daarvan het Valleikanaal (Grebbeleinie). De pijlen geven de opgravingslokaties aan.

ASSCHATTERKEERKADE

De Asschatterkeerkade ligt tussen de Hagenouwselaan en de Asschatterweg in Leusden. Deze heeft een belangrijke rol gespeeld in de Tweede Wereldoorlog: ook de keerkade was onderdeel van de Grebbelinie. Het Centrum voor Archeologie heeft gedurende vier dagen een onderzoek uitgevoerd rondom een kazemat en de (huidige) opgang tot de keerkade. De nadruk lag hierbij op de gebruiksfase in de oorlog, maar ook de periode waarin de keerkade werd aangelegd is onderzocht.

Uit het onderzoek blijkt dat het lichaam van de keerkade is opgeworpen met grond die oorspronkelijk aan weerszijden heeft gelegen. Met het opwerpen zijn twee sloten ontstaan, die er tegenwoordig nog langs lopen. In de grond waarmee de keerkade is opgeworpen zijn aardewerk en een pijpenkop uit de 18de eeuw gevonden; in die tijd is de keerkade inderdaad aangelegd. In de eeuwen daarna hebben er grote en kleine aanpassingen aan de Grebbelinie en Asschatterkeerkade plaatsgevonden, tot aan het begin van de oorlog.

De dreiging van een oorlog heeft er toe geleid dat de ►

Nederlandse legerleiding in 1939 opdracht heeft gegeven tot de bouw van een aantal betonnen kazematten en loopgraven in de Asschatterkeerkade. Het onderzoek heeft een loopgraaf ter hoogte van een kazemat exact in kaart gebracht. De loopgraaf liep in een zigzagpatroon in de kade met op een aantal plaatsen een inham, die mogelijk als schuilplaats diende. De grond die vrij kwam bij het uitgraven is mogelijk aan weerszijden van de loopgraaf neergelegd en vormde zo een borst- en rugwering. Door de loopgraaf zijn verschillende coupes gegraven. Daaruit blijkt dat ze naar beneden taps toeloopt aan weerszijden. Aan weerszijden van de kanten stonden horizontale planken (schotten), met houten palen daar tegenaan gestut. Tijdens het onderzoek zijn onder andere kogelhulzen teruggevonden. Ook de resten van spandraden, waarmee de palen in positie werden gehouden, zijn gevonden

Na de oorlog is de keerkade overwoekerd geraakt, zijn de loopgraven grotendeels dichtgeraakt en is de toegang tot de kazemat dichtgemetseld. Doordat ze lange tijd werd verwaarloosd, is een groot deel van de top weg-

Detail van een luchtfoto van de RAF uit 1944. De rode rechthoek was het onderzoeksgebied van de archeologen en binnen de rechthoek bevindt zich de lichte baan van de garageloods.

Vondsten uit stortkuil na de oorlog: een Nederlandse helm, een Engelse- en Duitse veldfles en een etensblik.

geërodeerd (waaronder restanten van de borstwering?). Daardoor heeft de kade een deel van zijn imposante uiterlijk verloren. Het onderzoek en het herstelplan van de gemeente Leusden hebben er toe bijgedragen dat de Asschatterkeerkade weer enigszins zijn oorspronkelijke glorie terug heeft gekregen.

KAMP AMERSFOORT

Onlangs werd een opgraving verricht ten westen van de Loes van Overeemlaan, schuin tegenover Kamp Amersfoort. Op de plek van de huidige nieuwbouw van het Dierenbeschermingscentrum Amersfoort heeft in de oorlog

Ron Hulst en Mattijs Wijker zijn archeologen van het Centrum voor Archeologie van de gemeente Amersfoort.

een garageloods van de Duitse SS gestaan. Ook hier heeft de RAF luchtfoto's genomen waarop deze goed is te zien. Tijdens de opgraving zijn paalkuilen van de loods teruggevonden.

Vlakbij kwamen tijdens de veldwerkzaamheden onverwacht grote rollen prikkeldraad tevoorschijn. Nader onderzoek maakte duidelijk dat het om een grote kuil ging die vol gestort was met zand en allerlei voorwerpen. Bovenin lagen de rollen prikkeldraad, vaak inclusief de houten stok waar het omheen was gedraaid. Daaronder werd door de graafmachine een enorme massa voorwerpen naar boven gehaald: vaten met teerresten, verblikken, auto-onderdelen, flessen en flesjes, onderdelen van Duitse machinegeweren, batterijen, veldflessen, helmen (Duits en Nederlands), delen van carbidlampen, een grote granaathuls, een fietspomp, etensblikjes, pannen, flesjes met zalfjes en ontsmettingsmiddelen, et cetera. We vonden ook een Engelse- of Canadese veldfles, een accudeksel met Engelse tekst, stukken asbest met camouflagekleuren en afbraakmateriaal van de Duitse loods. Dat duidt erop dat de grote dumpkuil ná de oorlog is dichtgestort. We hebben een selectie moeten maken van de voorwerpen die geborgen konden worden.

De opmerkelijke vondsten van deze drie opgravingen zijn een mooie illustratie van de archeologie van de oorlog. Deze vormt tegenwoordig een belangrijk onderdeel van het beleid van het Centrum voor Archeologie van de gemeente Amersfoort.

LITERATUUR

■ *De Grebbelinie boven water. Gebiedsvisie voor de Grebbelinie* (met bijlagen) (Provincie Utrecht 2006)